

**BUGÜNKÜ UYGURLARDA ŞAMANLIK VE BİR ŞAMAN
DUASI: AZAİM KOŞIKI**
**Shamanism In Today's Uyghurs And A Shamanist Prayer:
Azaim Koşiki**

Alimcan İnyet*

Özet: Uygur Türkleri eskiden günümüze kadar Animizm, Totemizm, Şamanizm, Manihaizm, Budizm, Hıristiyanlık (Nesturilik) ve İslam gibi çeşitli dinlere inanmışlardır. Bu dinler Uygur Türklerinin inanç yapısının, psikolojik yapısının, maddi ve manevi kültür yapısının oluşmasında belirleyici etken olmuştur. Şamanlık Uygur Türkleri arasında değişik biçim ve kisve kazanarak bugün de devam etmekte ve sosyal yaşamın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Uygur Şamanları bir taraftan Şamanlık uygulama ve geleneklerini İslami anlayışa uydurarak sürdürürken, diğer taraftan Şamamlık uygulama ve gelenekleri Şamanlık amaçları için kullanmaktadırlar. “Azaym Koşığı” (azaim şiiri) diye bilinen şaman duası bugünkü Uygur Şamanlarının inanç ve ruhsal yapısını özetler niteliktedir.

Anahtar sözcükler: Perihon, Şaman, azaim, cin, peri, dev.

Abstract: Throughout the history Uyghur Turks have had various religious believes such as Animism, Totemism, Shamanism, Maniheism, Buddhism and Christianity. All these religions have turned out to be markers of Uyghur Turks' structures of belief, psychological situation and material and spiritual culture. Shamanism is still believed among Uyghurs with some modifications and forms a big part of social life. On the one hand Uyghur Shamanists follow Shaman's practices and traditions by adapting them to Islamic understanding, on the other hand they utilize Islamic practices and traditions for Shamanist aim. In that sense, the shamanist prayer known as “Azaym Koşığı” (azaim poem) has a characteristic which reflects the belief and spiritual structures of Uyghur Shamanists.

Keywords: Perihon, Shamanist, Azaim, elf, fairy, giant.

Şamanlık Türklerin en eski inançlarından biridir. İslamiyet'ten sonra da, bu inanç çeşitli Türk topluluklarında değişik biçimlerde varlığını devam ettirmiştir. Doğu Türkistan Uygur sahasında da bugün Şamanlığın kalıntılarına rastlamak mümkündür.

---

* Prof. Dr.-, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.

A. Bugünkü Uygurlarda Şamanlık

Uygur Türkleri arasında “şaman” için “perihon” (<peri “cin”- han “okuyucu, okuyan, çağırın”. Örneğin, kıssahan, gazelhan), “bahşı” (< ? bhikşu “dilenci ve gezginci Budist rahibi”; fa-she 法師 “din üstadı, ruhani”; bakçı/bakıcı¹), “dahan” (<? dua-han “dua ile hasta tedavi eden”²; darhan “demirci şaman”), “molla”, “büvi”³ terimi kullanılmaktadır. “Perihon”, “bahşı”, “dahan”, “molla” ve “büvi” denilen bu kişiler bugün daha çok fal bakma, kötü ruhları kovup hasta tedavi etme işleriyle uğraşmaktadırlar. Bunlardan “perihon” ya da “perihonluk” bazı araştırmacılar tarafından “büyücü” veya “büyücülük” anlamında, bazıları tarafından da “Şamanlık” anlamında kullanılmıştır⁴.

Uygur Türkleri arasındaki Şamanlık kalıntıları 1930’lu yıllarda Gunnar Jarring tarafından da tespit edilmişti. Onun Kaşgar bölgesinden derlediği malzemeler arasında “Bahşı, perihonların Bayanı” başlıklı bir metin bulunmaktadır ki buma göre, Doğu Türkistan’ın Guma ilçesinde iki üç perihon olup, bunlar hasta tedavi ederken, ellerinde bir ip tutarak defle davulla evin ortasında dönerler, sonra dua ederler, ertesi sabah elma ağacının dallarına bez bağlarlar, sonra elma ağacının çubuklarıyla hasta kişiye vururlar. Sonunda perihon “Yalnız ağacın dibine git! Eski değirmene git! Eski eve git!” diye bağırarak döner⁵. Abdükerim Rahman’ın “Uygur Folkloru” adlı kitabında Perihonluk geleneği daha ayrıntılı anlatılmıştır:

“Büyük bir karanlık odanın içine tuğ bağlanır. Yani yün ip (arğamça)’in bir ucu yerdeki kazığa, diğer ucu ise bacaya bağlanır. İpin bacaya bağlanan ucuna yurun-jurun diye adlandırılan çeşitli renkteki kumaş parçaları (kurak) ve elma, söğüt ağaçları bağlanır. Hasta kişi bu tuğu sıkıca tutup oturur. Üç veya beş kişiden oluşan bahşılar perihonluk elbiselerini giyip (çeşitli renklerden oluşan kumaş parçalarını birleştirerek dikilen elbise) tuğ çevresinde yarı çember şeklini oluştururlar. Üç bahşı tef çalar. Bahşılardan biri perihon başı olarak, elindeki kötü ruhu kovalayan sopa veya bir avuç söğüt ağacı parçasıyla efsun okumaya başlar. Grubu hastayı tuğ

¹ M. Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları 1*, Ötügen, İstanbul, s. 145-147.

² Rahman Abdurehim, *Uygurlarda Şamanizm*, Milletler Neşriyatı, Pekin, 2006, s. 3

³ “Büvi” teriminin etimolojisi ve semantik anlamları hakkında bkz. Wei Cuyi, Uygurcadaki “Büvi” Kelimesinin Kökeni Üzerine, Çeviren: Alimcan İnanet, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi (Journal of Turkish World Studies)*, VII / 2, Kış/Winter-2007, Bornova-İZMİR, s. 213-217

⁴ Rahman Abdurehim, age., s. 25; Abdükerim Rahman, *Uygur Folkloru*, Çeviri: Soner Yalçın, Erkin Emet, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 147; Abdurehim Hebibulla, *Uygur Etnografisi*, Şincang Helk Neşriyatı, Urumçi, 1993, s. 406; Rahile Davut, İptidai Perihonluk ve Uning Edebiyat-Sen’etke Bolğan Tesiri, *Miras*, Sayı. 4 (1994), Urumçi, 1994, s. 39-45

⁵ Gunnar Jarring, *Uygur Helk Edebiyatı Cevherliri*, Neşre hazırlanan: Memtimin Yüsüp, Barican Zeper, Milletler Neşriyatı, 1997, Pekin, s. 300-301

çevresinde def eşliğinde dönmeye davet eder. Baş perihon da semah etmeye başlar. Hastanın semah edecek gücü kalmayıp oturursa baş perihon elindeki “efsun sopası”yla hastaya vurarak sema etmeye zorlar. Bahşılardan şarkıları gittikçe yükselir. Bazen hasta bayılıp düşer. Bayılmak perihonlara göre iyiliğe işarettir. Bu, hastayı çarpan cinlerin mağlup edildiği anlamına gelmektedir. Tuğ bağlamak iyi ruhları çağırarak, kötü ruhları cehenneme kovmak anlamını aksettirmektedir. Perihonluk genellikle aşk derdinden sinir hastalığına yakalanmış kişiler veya aniden ruhunda değişiklik olan kişileri (çoğu zaman kadınlar) tedavi etmeyi amaçlar”⁶.

Abdurehim Hebibulla da “Uygur Etnografisi” adlı kitabında perihon, bahşılardan yukarıda bahsedilen uygulamaların dışında yine “ketmen besiş” (kazma basma) yöntemini anlatmıştır ki, bu yöntemde göre, bahşı önce ayağını ateşte kızdırılan kazmaya bastıktan sonra hastanın beline ve ayaklarına basarak bel ve ayak ağrılarını tedavi eder.⁷ Son dönemlerde yapılan derlemelere göre, şamanlar arasında yine hançer sallama, hayvan kemikleri, kuş kanatları ile hasta tedavi etme, mezar ziyaretiyle dilek tutma gibi tipik şaman uygulamalarının yanı sıra, hatim duası, sadaka verme gibi İslami uygulamaları fal bakma, hasta tedavi etme gibi Şamanlık amacına yönelik kullanma eğilimleri de bulunmaktadır.⁸

“Perihon”, “bahşı”, “dahan” denen Uygur Şamanları nasıl yetişir, nasıl giyinir, ne kullanırlar? Bu konuyla ilgili Uygur araştırmacı Rahman Abdurehim’in Uygur Şamanlığını bütün boyutlarıyla ele aldığı “Uygurlarda Şamanizm” adlı kitabına başvurabiliriz. Yazara göre, ruhlardan yetişkin kişiler arasından birini seçerek kırk gün çirak olarak eğitirler ve seçilen kişi ruhlardan, ilahlar ve cinlerle ilişki kurabilecek yeteneğe eriştikten sonra evlerine geri götürülür. Aradan geçen kırk gün seçilen kişinin evinden “kaybolduğu” süre olup, bu sürede çirak sadece süte benzer bir sıvıyla beslenir. Bu tür “cinler tarafından kaçırılan” kişiler kimseye karışmazlar, bunlar ruhsal yönden anormal kişiler olup, davranışları da tuhaf olurlar. Bunlar şaman olduktan sonra ancak kendilerine gelirler. Ruhlardan bunlara harabelerde, mezarlıklarda ve eski ağaçların altında Şamanlığı öğretirler. Çiraklardan kırk günlük süre içerisinde gördüklerinin kimseye anlatmamaları, sadece beyaz veya mavi renkli elbise giymeleri, şaman olduktan sonra kendini açığa çıkarmaları ve evinin etrafında bulunan yalnız ağaca beyaz tuğ bağlamaları, Salı, Çarşamba, Cumartesi güneş battıktan sonra faaliyet yapmaları, Şamanlık eğitimi aldıkları yerde belirli zamanlarda kurban sunmaları istenir. Uygur Şamanları başlarına beyaz veya mavi renkli üç kenarlı kalpak, yani külah, kadın

⁶ Abdükerim Rahman, age., s. 148

⁷ Abdurehim Hebibulla, age., s. 407-408

⁸ Adil Gapar Karizi, Şaman Dinining Turpan Rayonidiki Uygurların;g İçitmai Turmuşığa Körsetken Tesiri Toğrisida Antripologiyilik Tekşürtiş (Şaman Dinin Turfan Bölgesindeki Uygurların Sosyal Yaşamına Gösterdiği Etki Hakkında Antropolojik Araştırma), *Turpanshunaslik Tetkikati*. Sayı. 1, (2006).

şamanlar ise başlarına beyaz veya siyah örtü örterler. Erkek şamanlar üzerine beyaz uzun kaftan, kadın şamanlar ise beyaz etek giyerler. 1949 yılından önce şamanlar ayinlerde kadın gömleği giydikleri bilinmektedir. Uygur Şamanları şaman faaliyeti sırasında ilahi tef, ilahi hançer, ilahi kamçı, ilahi ip, ağaç dalı, ilahi tuğ, ilahi çırağ, ilahi su, ilahi ateş ve ilahi ayna kullanmaktadırlar.⁹ Yine Rahman Abdurehim'in tespitine göre, Uygur Şamanlığında ruhlar; ilahlar, ruhlar ve devler olmak üzere üçe ayrılmıştır. İlahlar, yani Tanrılar gökte yaşarlar. Bunlar arasında Gök Tanrı en kudretlisi olup, diğer Tanrılar Gök Tanrı'nın yardımcısıdır. Ruhlar karakter bakımından iyi ruhlar ve kötü ruhlar diye ikiye ayrılır. Şaman ruhu, hakanların ruhları, kahraman ruhu, kabile ve soy üyelerinin ruhları iyi ruhlar kategorisine aittir. Bunların mensup olduğu aile ve toplumu koruduklarına inanılır. Kabile üyeleri arasında kötü niyetli kişilerin, cezalandırılarak öldürülenlerin, felakete uğrayıp ölenlerin, yabancı veya düşman toplumuna mensup kişilerin ruhları kötü ruhlar kategorisine aittirler. Bunların ruhlarının cin ve albastılara dönüşüp insanlara zarar verdiğine inanılır. Cin ve albastılar da kötü ruhlar grubunda yer almış olup, bunlar karanlıklar dünyasında yaşarlar. Bunlar güçlü olup olmadıklarına göre, "dev", "albastı" ve "cin" diye üçe ayrılırlar. İnanca göre, "dev" kötü ruhlar arasında en güçlü olanıdır ve yalnız ağaçların dibinde, harabelerde, eski değirmenlerde yaşarlar. Devlerin ihtiyar kişilerin, doğum yapan kadınların ve bebeklerin ruhuna zarar verip onları hasta ettiklerine inanılır. Bunların rüzgârına kapılan insanlar delirir, felç olur veya dili tutulurlar. Uygur Şamanları devleri de Müslüman, kâfir, mug (ateşe tapan) cuhut (Yahudi), tersa (Hıristiyan) diye ayırmışlardır. Müslüman devlerin insanlara pek fazla zarar vermediklerine inanılır. Albastılar devlerden daha zayıf olup, bunlar da insanlara zarar verebilmektedirler. Albastılar daha çok zayıf kişilere, özellikle bebeklere, loğusa kadınlara zarar verirler. Albastılar insanlara daha çok beyaz elbiseli, beyaz saçlı ihtiyar nine görünümünde veya beyaz keçi biçiminde gözüktür. Cinler kötü ruhlar arasında en zayıf olanıdır. Cinler de "temiz cin" ve "pis cin" diye ikiye ayrılır. Cinler mezarlarda, harabelerde yaşarlar. "Temiz cin" nispeten iyi ruh olup, kişilere pek fazla zararı dokunmaz. Bu cin insanlara beyaz elbiseli erkek görünümünde rastlar. Şamanlar temiz cinlerin yardımıyla gizli olayları bilirler, olacak olaylardan haber verirler. Şamanlar bu cinlere "maşayih" derler. Bu cinler gecesi hareket ettiklerinden, şamanlar bunları gece çağırırlar ve faaliyetlerini gece vakti yaparlar. "Pis cin" zayıf da olsa insanlara zarar verebilir. Bu cin daha çok beyaz saçlı ihtiyar nine, beyaz keçi ve ateş biçiminde gözüktür. Pis cinler daha çok bebeklere, loğusa kadınlara ve gebe kadınlara zarar vermektedirler. Uygur Şamanlarına göre, dev ve perileri çok güçlü ruhlardır, dolayısıyla bunların sebep olduğu hastalıkları tedavi

⁹ Rahman Abdurehim, age., s. 215-222

ederken, şamanlar çok ciddi olmaktadır.¹⁰ Uygur Şamanları arasında Şamanlık güçlerini insanların iyiliği için kullanan Şamanlara “ak yoldakiler”, insanların kötülüğü için kullanan Şamanlara ise “kara yoldakiler” denmektedir.¹¹

Görüldüğü gibi, eskide büyücülük, hekimlik, musikişinas, şairlik gibi pek çok görevi üstlenmiş olan şamanların hekimlik fonksiyonu Doğu Türkistan Uygur sahasında “perihon”, “bahşi”, “molla”, “büvi” denilen kişiler aracılığıyla bugün de devam ettirilmektedir.

B. Azayim Koşığı (Azaim Şiiri)

“azayim koşığı” Uygur Şamanları arasında çok yaygın bir dua olup, şiir şeklindedir. Buradaki “azayim” kelimesinin aslı şekli “azâim” olup “afetlere ve hastalıklara şifalı olması için okunan dualar, tılsımlar” anlamına gelmektedir. Kelimenin “azayim” şekli yanlışdır.¹² Bu dua daha çok dili tutulma, el ayağı tutmama, delirme gibi ruhsal hastalıklara karşı okunmaktadır. Araştırmacı Rahman Abdurehim Uygur Şamanları arasından kayda geçirdiği bir “azayim koşığı” metnini kitabında özgün şekliyle vermiş ve bu dua sürecini “iyi ruhları çağırma süreci”, “iyi ruhları tavsif süreci”, “kötü ruhları hastanın vücudundan kovma süreci”, “iyi ruhları kendi yerlerine uğurlama süreci” olmak üzere dört aşamaya ayırmıştır.¹³ Biz bu duayı Türkiye Türkçesine aktarıldıktan sonra genel hatlarıyla tahlil etmeye çalıştık.

1. İyi Ruhları Çağırma Süreci

Dunyaniñ töt teripige oqusa, mudhişler, barçe dive-periler yiğilip kélurler. Nesirun malik qali ve fitehi ve qirip ve beşrihu ve malik qali ve ezim.

Ezemtü eleykum ya texti sulaymanniñ peleqi bilen, yer-kök bimali bilen xizir İlyas keldi. Toqquz tuğluq elem ve toqsan miñ leşkerlerniñ yardimi bilen meniñ boluñlar! Menin bağrim bilen, iptixar, zepiran bilen, güci-enberler bilen silerniñ heqqiñlarda dut qildim. Texti sulaymanniñ heqqi, yetmiş miñ pir-kamillarniñ heqqi yétip kéliñlar! Öyde bolsañlar olturmay, gevside bolsañlar turmay, dembesti qedem bilen hazir boluñlar!

Texti sulayman heqqi, hesen-hüsen heqqi, ezrail heqqi, qehri namliqlar heqqi, padişahliq heqqi, dunyaniñ töt burcek sekiz qirğiqidin meğriptin meşriqçiçe, künpatardin künçi qarğçiçe, cenubtin şimalğçiçe tümen miñ leşkiri bilen yürğüçiler yete qazi, yete mupti bilen, altun başliq ayperi bilen, kümüş başliq künperi bilen, barliq ezimet dive-padişahlarniñ demi bilen, hörliqaniñ höri, zepiranniñ demi bilen, hezriti eli şahiymerdanniñ demi bilen hazir boluñlar!¹⁴

¹⁰ Rahman Abdurehim, age., s. 181-195

¹¹ Adil Gapar Karizi, age.

¹² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1986, s. 71.

¹³ Rahman Abdurehim, age., s. 199.

¹⁴ Rahman Abdurehim, age., s. 199-200.

“Dünyanın dört bir yanına okursa, müdhişler, bütün dev, periler toplanıp gelirler. Nesirun malik kalı ve fitehi ve kırıp ve beşrihu ve malik kalı ve ezim.

Ezemtu Aleykum ya Taht-ı Süleyman’ın ışığıyla, yer gök bimalı ile Hızır-İlyas geldi. Dokuz tuğlu sancak ve doksan bin askerin yardımıyla benim olunuz! Benim bağrım sizinle, iftihar, safran ile, tütsü amberler ile sizin hakkınızda üfürdüm. Taht-ı Süleyman’ın hakkı, yetmiş bin pir kâmilin hakkı için yetişiniz! Evde iseniz oturmadan, suda iseniz durmadan, derhal hazır olunuz!

Taht-ı Süleyman’ın hakkı, Hasan-Hüseyin’in hakkı, Azrail hakkı, Kahrı namlılar hakkı, padişahlık hakkı, dünyanın dört köşe sekiz kenarından, mağripten maşrığa kadar, batıdan doğuya kadar, güneyden kuzeye kadar, yüz binlerce askeriyle dolaşanlar, yedi kadı, yedi müftü ile, altın başlı Ayperi ile, gümüş başlı Künperi ile, bütün azamet dev-padişahların demi ile, Hurilika’nın huri, Zeferan’ın demi ile, Hazreti Ali Şah-i Merdan’ın demi ile hazır olunuz!”

Bu dua dini, mitolojik ve büyüsel unsurları içermektedir. Duada bahsedilen Taht-ı Süleyman, Hızır-İlyas, Azrail, Hazreti Ali Şah-ı Merdan, yedi kadı, yedi müftü, yetmiş bin pir kâmil dini unsurlar olup, bunlardan Süleyman¹⁵, Hızır-İlyas¹⁶ İslamiyet öncesine; Azrail, Hz. Ali, kadı, müftü, pir kâmil ise İslamiyet sonrasına aittir. Mitolojik unsurlar arasında Künperi, Ayperi, Hurilika, Zeferan ve Devler bulunmaktadır. Bunlardan Altın başlı Künperi, Gümüş başlı Ayperi ve Dev Türk şaman mitolojisi; Hurilika, Zeferan gibi huriler ise İslam mitolojisi kaynaklıdır. Dokuz tuğlu sancak, doksan bin asker Şamanlık unsurları arasında sayılır. Çünkü “dokuz” ve “doksan” şaman inancına göre kutsaldır. “Tuğ” ve “sancak” askeri anlamda olduğu kadar, Şamanların ayin sırasında sık sık kullandıkları araçlardır. “Dokuz tuğlu sacak”, “doksan bin asker” şaman inancındaki ruhlar ordusu olup, şaman duasında bu orduyu yardıma çağırılmaktadır. Bu duada geçen “safran”, “tütsü amber” bir büyü unsuru olarak görülüyor. Çünkü şaman iyi ruhları çağırılmak için bu güzel kokularla üfürmektedir. Görüldüğü gibi, bu duada mitoloji, Şamanlık, İslam ve büyü unsurları şaman anlayışına göre senteze edilmiştir.

2. İyi Ruhları Tavsif Süreci

Ezemtu eleykum dive-periler, rimis miyan ermeni er baya şayatun demi bilen dut gildim silerge.

“Ezemtu aleyküm dev, periler, Rimis Miyan Ermeni Erbaya Şayatun demi ile üfürdüm size.”

¹⁵ Hz. Süleyman İslamiyet öncesine ait peygamberlerin biri olup, Yüce Allah’ın cinleri onun emrine verdiği bilinir. Hz. Süleyman cinleri ağır ve zorlu işlerde kullanmıştır.

¹⁶ Arapça aslı adı el-hadır olan Hızır, İslam öncesi çağlarda yaşamış ve ölümsüzlüğe kavuşmuş bir peygamber veya velidir. Halk inancına göre, Hızır’ın zor durumlarda ve felaketlerde insanlara yardımcı olma, iyileri ödüllendirip kötülere cezalandırma, bereket ve bolluğa kavuşturma, savaşta yardım etme işlevleri fardır.

Belen atqa mingenler,
 Derdi yoqlarnı baqqanlar,
 Yılan qamça tutqanlar,
 Zor igerlik dö-peri.
 Altun iken keşiñlar,
 Yinci-marcan çişñlar,
 Tuzsuz iken eşiñlar,
 Kümüş közlük dö-peri.
 Şerin-şikerdur sözliriñlar
 Çolpan iken süpeliriñlar,
 Siptilengen saçıñlar,
 Qelem qaşlıq dö-peri.
 Evrişim qalpaq beşiñlarda,
 Lehel tac qeşiñlarda,
 Hocisaç bağı saçıñlarda,
 Qemer yüzük dö-peri.
 Yeşil tuğluq leşkerler,
 Qara saçıñlar beşiñlarda,
 Nazunemet eşiñlarda,
 Tolğuma saçlıq dö-peri.
 Bulut üstide yürgenler,
 Arğımaq atqa mingenler,
 Derya kızıp yürgenler,
 Göher közlük dö-peri.
 Quşqunuñlar altundın,
 Qorsaqliriñlar sedepin,
 Kimxap tonluq dö-peri.
 Zığır yeğini yeğenler,
 Her xil kiyim kiygenler,
 Tütünü yoq otluqlar,
 İpar buyluq dö-peri.
 Méhrigiyah, yava ottın saçıñlar,
 Zumret iken saçıñlar,
 Zeper cuttur böşikiñlar,
 Sendel çüşeklik dö-peri.
 Sultanmidu qayaşiñlar,
 Xalimidu oynaşiñlar?
 Ağçammidu oynaşiñlar?
 Ay-kün süpelik dö-peri.
 Qizil kiyim kiygenler,
 Pitşan bolup yürgenler,

Güzel ata binenler,
 Derdi olmayanlara bakanlar,
 Yılan kamçı tutanlar,
 Büyük eyerli dev, peri.
 Altın imiş terliğiniz,
 İnci mercan dişiniz,
 Tuzsuz imiş aşınız,
 Gümüş gözlü dev, peri.
 Şirin şeker sözünüz,
 Çolpan imiş vasfınız,
 Okşanmış saçlarınız,
 Kalem kaşlı dev, peri.
 Esnek kalpak başınızda,
 İnci taç yanınızda,
 Hocisaç bağı saçınızda,
 Ay yüzü dev, peri.
 Yeşil tuğlu askerler,
 Kara saçınız başınızda,
 Naz ü nimet aşınızda,
 Burma saçlı dev, peri.
 Bulut üstünde gezenler,
 Cins atlara binenler,
 Nehir gezip dolaşanlar,
 Gevher gözlü dev, peri.
 Koşumunuz altından,
 Karnınız sedeften,
 İpek libaslı dev, peri.
 Keten yağı yiyenler,
 Çeşitli elbise giyenler,
 Dumanı yok ateşliler,
 Misk kokulu dev, peri.
 Ademotu, yabani ottan saçınız,
 Zümrüt imiş saçınız,
 Zafran cut¹⁷ tur beşiğiniz,
 Sandala bağlı dev, peri.
 Sultan mıdır ahbabınız?
 Yalnız mıdır oynasınız?
 Hanım mıdır oynasınız?
 Ay güneş sıfatlı dev, peri.
 Kızıl elbise giyenler,
 Pitşan olup gezenler,

¹⁷ Cut: Bir bitki türü.

*Şamal bolup uçqanlar,
 Qarçuğa başlıq dö-peri.
 Exfamikin bextiñlar,
 Şuñqar iken quşliriñlar,
 Evrişimken yağlıqiñlar,
 Zor sanlıq dö-peri.
 Tavarmidu tuğliriñlar,
 Perhiz iken textiñlar,
 Devr sürgen dö-peri.
 Kümüş iken közliriñlar,
 Altun iken toniñlar,
 Aq mervayitken qepiziñlar,
 Rahet sürgen dö-peri.
 Xar kenu künliriñlar,
 Qéri atqa mingenler,
 Kapir xuyluq dö-peri.
 Sehiri seher bolğanda,
 Taetke meşxul bolğanda,
 Ala baldaq elemliiriñlar,
 Perşi atlıq dö-peri.
 Mazarlarda turğuçılar,
 Ervahqa qiyin bolup qalğuçılar,
 Çiltin bilen seveb qilğuçılar,
 Altun başlıq dö-peri.
 Ötkür otluq bolğanlar,
 Miradiğa yetkenler,
 Teñrige ğapil bolğanlar,
 Kümüş başlıq dö-peri.
 Texti sulaymanğa barğuçılar,
 Şah-şahistanda turğanlar,
 Üç yilliq yolni saettila basquçılar,
 Curculus atlıq dö-peri.
 Şor deryadin ötkenler,
 Mekke-Medinige barğanlar,
 İsmi ezem tilsimatini keskenler,
 Xocan atlıq dö-peri.
 Adem oğlu-qızığa,
 Sêhir cadu qilğanlar,
 Mexpi sözlerni bilgüçiler,
 Qırqim atlıq dö-peri.*

*Rüzgâr olup uçanlar,
 Atmaca başlı dev, peri.
 Ahfa midir bahtınız,
 Doğan imiş kuşunuz,
 Esnek imiş yağlıgımız,
 Büyük kalçalı dev, peri.
 İpek midir tuğlarımız,
 Perhiz imiş tahtınız,
 Saltanat süren dev, peri.
 Gümüş imiş gözünüz,
 Altın imiş elbiseniz,
 Beyaz inci imiş kafesiniz,
 Rahat yaşayan dev, peri.
 Zor imiş yaşamanız,
 İhtiyar ata binenler,
 Kâfir huylu dev, peri.
 Sabah sabah olurken,
 İbadete kalkarken,
 Alaca saplı sancaklarımız,
 Perşi adlı dev, peri.
 Mezarlarda yaşayanlar,
 Ruhlara zorluk çıkaranlar,
 Kırklar ile çare bulanlar,
 Altın başlı dev, peri.
 Keskin ateşli olanlar,
 Muradına erenler,
 Tanrı'ya gafil olanlar,
 Gümüş başlı dev, peri.
 Taht-ı Süleyman'a gidenler,
 Şah-şahistan'da yaşayanlar,
 Üç yıllık yolu saatte kat edenler,
 Curculus adlı dev, peri.
 Tuzlu deryayı geçenler,
 Mekke, Medine'ye gidenler,
 İsm-i Azam tilsimatını kesenler,
 Hocan adlı dev, peri.
 İnsan oğluna kızına,
 Sihir büyü yapanlar,
 Gizli sözleri bilenler,
 Kırkımlı adlı dev, peri.*

¹⁸ Koramsak: Bir araya getirip hasil edilen.

¹⁹ Kurak: Bez parçalarından yapılan elbise.

18 miñ alemni,
 Sehri eşip yürögenler,
 Yer astı textide,
 Cercem atlıq dö-peri.
 Piçaqliriñlar polattın,
 Ğilaplıriñlar kümüştin,
 Xencerlıriñlar almastın,
 Sahıpcamal dö-peri.
 Seyligahiñlar eğiz tağ,
 Elip keldim güce-yağ,
 Altın eger, qoramsaq,
 Quraq kiyimlik dö-peri.
 Oqliriñlar altundın,
 Neyziliriñlar polattın,
 Qılıçlıriñlar misrandın,
 Qulangğa mingen dö-peri.
 Köktin köke uçqanlar,
 Havuda oynap yürögenler,
 Egiz tağqa çıqqanlar,
 Aq öylük dö-peri.
 Tağdın tağqa uçqanlar,
 Hékmet éytip yürögenler,
 Ala baldaq elemlikler,
 Yaxşı süpetlik dö-peri.

On sekiz bin âlemi,
 Sabah aşıp gezenler,
 Yer altı tahtında,
 Cercem adlı dev, peri.
 Bıçağınız polattan,
 Kınlarınız gümüşten,
 Hañçerleriniz elmastan,
 Güzel yüzlü dev, peri.
 Gezer yeriniz yüksek dağ,
 Alıp getirdiniz tütsü, yağ,
 Altın eyer, koramsak¹⁸,
 Kurak¹⁹ giysili dev, peri.
 Oklarınız polattan,
 Mızraklarımız polattan,
 Kılıçlarınız misrandan,
 Taya binen dev, peri.
 Gökten göğe uçanlar,
 Havada dolaşanlar,
 Yüce dağa çıkanlar,
 Ak evli dev, peri.
 Dağdan dağa uçanlar,
 Hikmet söyleyenler,
 Alaca saplı tuğlular,
 Güzel sıfatlı dev, peri.

*Yiğın, buy saldim, ezizler hazır boluñlar! Ğayıbler oyun-külke bilen meclis tüzüp hazır boluñlar!*²⁰

“Yığın, tütsü yaktım, azizler hazır olunuz! Gayipler eğlence ile meclis kurarak hazır olunuz!”

Bu şiirde ruhların vasıfları anlatılmıştır. Şiirde “güzel at”a binen ruh ile “ihtiyar at”a binen “kâfir huylu” iki ruhtan bahsedilmektedir. “Güzel at”a binen ruhun sıfatları “yılan kamçı tutan”, “büyük eyerli”, “inci mercan dişli”, “tuzsuz aş yiyen”, “gümüş gözlü”, “şirin şeker sözlü”, “taranmış saçları olan”, “kalem kaşlı”, “esnek kalpaklı”, “kızıl yakut taçlı”dır. “İhtiyar at”a binen ruhun sıfatı ise “kafir huylu”, “altın başlı”, “ateş keskin”, “Tanrıya gafil”, “gümüş başlı”, “ay yüzlü”, “yeşil tuğlu”, “kara saçlı”, “burma saçlı”, “gevher gözlü”, “ipek elbiseli”, “misk kokulu”, “zümrüt saçlı”, “ay güneş sıfatlı”, “kızıl elbiseli”, “atmaca başlı”, “doğan kuşu olan”, “tuzlu nehri geçen”, “sihir büyü yapan”, “gizli sözleri bilen”, “güzel

²⁰ Rahman Abdurehim, age., s. 200-204.

yüzlü”, “çelikten bıçak”, “gümüşten kın”, “elmaştan hançer”, “çelikten ok” ve “kılıcı olan”, “altın eyerli”, “taya binen”, “gökte uçan”, “havada dolaşan”, “ak evli”, “dağdan dağa uçan”dır.

Bu sıfatlardan anlaşıldığı üzere, ister “güzel at”a binen ruh olsun, ister “ihtiyar at”a binen ruh olsun, ikisi de divan edebiyatında tasvir edilen kadınlar kadar güzeldir. Bu ruhların dişiliği ilk şamanın kadın olmasıyla ilgili bir husus olup, bunun derin kökleri vardır. Bu ruhların “büyük eyerli”, “altın eyerli” “cins atlar”a binmeleri, yanlarında ok, kılıç, hançer taşımaları “ak ev”de oturmaları, eski göçebe-hayvancı Türk toplumuna has ruh tasarımıyla kaynaklanmıştır. Metinde “Perşi”, “Curculus”, “Hocan”, “Kırkım”, “Cercem” adlı devlerden bahsedilmektedir. Bunlardan “Perşi”; “kâfir huylu” dev olup, mezarlarda yaşar, alaca saplı tuğu vardır, ervahlara zorluk çıkarır. “Curculus” ise Taht-ı Süleyman’a giden, Şah-şahistan’da yaşayan, üç yıllık yolu saatte kat eden bir devdir. “Hocan” adlı dev “Tuzlu deryayı geçen”, “Mekke Medine’ye giden”, “İsm-i Azam tilsimatını kesen” devdir ki, bunun Müslüman olduğu anlaşılıyor. “Sihir büyü yapan”, “gizli sözleri bilen” “Kırkım” adında bir devdir. Cercem” adlı dev ise “yer altı tahtı”nda oturmaktadır. Bunlardan anlaşıldığına göre, iyi ruhlar arasında da Müslüman ve kâfir ruhlar söz konusudur. Rahman Abdurehim’in naklettiğine göre, Uygur Şamanları yine Genci-gencivanıdu Dev, Senci Dev, Sencivani Dev, Halidu Dev, Halihalı Dev, Sertan Dev, Simavati Dev, Hazaruşi Dev, Nekkıbaş Dev gibi dokuz baş devin olduğuna inanırlar.²¹ Duada geçen “Rimis Miyan Ermeni Erbaya Şayatun” adlı ruhun da Ermeni bölgesindeki halkların inançlarına ait bir şeytan olduğu görülüyor. Ancak bu şeytan duada hem iyi ruhlar kategorisinde hem de kötü ruhlar kategorisinde yer almaktadır. (*İmis miyan erba bolsañlarmu- “İmis Miyan Erba iseniz de”*). Şiirde geçen “dö” kelimesi “dive” kelimesinin başka bir biçimi olup ikisi de “dev” anlamına gelir.

3. Kötü Ruhları Hastanın Vücudundan Kovma Süreci²²

*Adem oğli-qızığa,
366 parçe tumuriğa,
444 parçe ustixeniğa,
Késel sağlan dö-peri.
Yette eza arılıqiğa,
Beden, beşiq içige,
Üçey, yürek, öpkisige,
Neşter uğran dö-peri.
Peylirini qurutqan,
Beden, béğişini köydürgen,*

İnsanoğluna kızına,
366 parça damarına,
444 parça kemiğine,
Hastalık salan dev, peri.
Yedi organ arasına,
Beden, beşik içine,
Bağırsak, yürek, ciğerine,
Neşter vuran dev, peri.
Sinirlerini kurutan,
Beden, eklemine kızdıran,

²¹ Rahman Abdurehim, age., s. 184.

²² Rahman Abdurehim, age., s. 204-208.

Etlirini sizdurğan,
 Yürekliğini qızıtqan,
 Ulkamçıdur dö-peri.
 Yüzlerini işşitqan,
 Eqlini bikar qilğan,
 Baş-közini ağritqan,
 Şeqiq aililik dö-peri.
 Cin evladi şayatun,
 Ervah bilen keldim dö-peri.
 Xudayimniñ bendisi,
 Mustapaniñ immiti,
 Çahar yarlar hörmiti,
 Köçkil, ketkil dö-peri.
 Uluğ mazarda şehriniñlar,
 Şeher, bazar qibliside,
 Makaniñdur dö-peri.
 Yalğuz derex tüvide,
 Kona tügmenniñ ornida,
 Uluğ kövriñk tégide,
 Apet urğan dö-peri.
 Uluğ yolniñ üstide,
 Köl-ériqniñ boyida,
 Göristanliq bēşida,
 Makaniñlar dö-peri.
 Exlet, kül tökken yerlerde,
 Çahar pay qoyğan eğillarda,
 Qan tökken godañlarda,
 Apet uğran dö-peri.
 Toqquz yolniñ doqmuşida,
 Uluğ suniñ boyida,
 Göristanliq bēşida,
 Makaniñlar dö-peri.
 Xizir İlyas medetkar,
 Vesli ezem pirim bar,
 Pirim emri mende bar,
 Köçkil, ketkil dö-peri.

Etlirini acıtan,
 Yüreklerini ısıtan,
 Ulkamçıdır dev, peri.
 Yüzlerini şişirten,
 Aqlını çalışmaz eden,
 Başını gözünü ağritan,
 Şekik ailesinden dev, peri.
 Cin evladı şeytanlar,
 Ervah ile geldim dev, peri.
 Allahın bendesi,
 Mustafa'nın ümmeti,
 Çahar yarların hürmeti,
 Göçün, gidin dev, peri.
 Ulu mezarda şehriniñ,
 Şehrin pazarın batısında,
 Mekânınız dev, peri.
 Yalnız ağaç altında,
 Eski değirmenin yerinde,
 Ulu köprü altında,
 Felaket vuran dev, peri.
 Ulu yolun üzerinde,
 Göl, kanalın kenarında,
 Kabristanlık başında,
 Mekânınız dev, peri.
 Çöp, kül dökülen yerlerde,
 Hayvan konulan ağıllarda,
 Kan dökülen çukurlarda,
 Felaket vuran dev, peri.
 Dokuz yolun köşesinde,
 Ulu suyun kenarında,
 Kabristanlık başında,
 Mekânınız dev, peri.
 Hızır-İlyas medetkar,
 Vasl-ı Azam pirim var,
 Pirim emri bende var,
 Göçün, gidin dev, peri.

²³ Mırsan kılıç: Kufe ve Basra şehirlerinde yapılan kılıç.

²⁴ eşre kelimesi sözlüklerde bulunmuyor. Bu muhtemelen “azılılar, fesat karıştıranlar, kötülük edenler, edepsizler, haşarılar” anlamındaki eşşira kelimesinin bozulmuş biçimi olsa gerektir. Bkz. Ferit Devellioğlu, age., s. 283.

²⁵ Sehi kara: Bu ifade muhtemelen “büyücü” anlamındaki sehmare kelimesinden gelse gerek. Burada “kara büyü” olarak da anlaşılmaktadır.

*Xudayimniñ emrige,
Xoca eli kerimallaniñ yarlıqığa
pütmiseñlar,
İsmi ezem démige pütmiseñlar,
Qirilip kétersiler dö-peri.
Polat pıçaq mende bar
Almas oqlar mende bar,
Misran qılıç mende bar,
Etip, çaparmen dö-peri.
İmiş miyan erba bolsañlarmu-
Köçüñlar, eşre qilğan bolsañlarmu-
Köçüñlar, can-péyiñlarni qırqurmen,
Köçkil, ketkil dö-peri.
Veyran iken égi: tağ,
Misran iken quyuq bağ,
Silerniñ esli makaniñlar,
Çoñ yol, derya dö-peri.
Qaydin qorqunuç çaplısañlar,
Qaydin ağriq çaplısañlar,
Uni élip ketmiseñlar,
Caduliriñlarni yuğurimen,
Ölermu sür qıarmen,
Köçkil, ketkil dö-peri.
Meniñ étim elidur,
Eli emes piridur,
Perizatniñ xanimen,
Köçkil, ketkil dö-peri.
Yer-yérite yételmes,
Qılıç tegken qutulmas,
Hazir boluñlar ğayibler-
Zeñger tuğluq hayurxan,
İpar buyluq zeperxan,
Altun başlıq perizat,
Bulutqa mingen buğraxan,
Tik tarağı leşkerxan,
Ceyin atlıq çıparxan,
Köçkil, ketkil dö-peri.
Sebri-taqet ötkendur,
Edepsizlik qilğanlar,
Sulaymanniñ hörmiti,
Köçkil, ketkil dö-peri.
Enbiyalar hörmiti,
Evliyalar hörmiti,*

Allahın emrine,
Hoca Ali Kerimallahın fermanına
inanmazsanız,
İsm-i Azam demine inanmazsanız,
Kırılıp gidersiniz dev, peri
Polat bıçak bende var,
Elmas oklar bende var,
Mısran kılıç²³ bende var,
Vurup keserim dev, peri.
İmiş Miyan Erba iseniz de,
Göçünüz, eşre²⁴ eden iseniz de,
Göçünüz, can, kanadımızı kırkarım,
Göçün, gidin dev, peri.
Viran imiş yüce dağ,
Mısran imiş koyu bağ,
Sizin aslı mekânınız,
Büyük yol, nehir dev, peri.
Nereden korku salsanız,
Nereden hastalık salsanız,
Onu alıp götürmeyin,
Büyünüzü yoğururum,
Ölüm, sür ederim,
Göçün gidiniz dev, peri.
Benim adım Ali'dir,
Ali değıl piridir.
Perizatın hanıyım,
Göçün, gidin dev, peri.
Yer yerine yetemez,
Kılıcın değıdiği kişi kurtulmaz,
Hazır olunuz gayipler,
Mavi tuğlu Hayurhan,
Mis kokulu Zeferhan,
Altın başlı perizat,
Buluta binen Buğrahan,
Tik Tarağı Leşkerhan,
Ceyin adlı Çıparhan,
Göçün, gidin dev, peri.
Sabır takat bitmiştir,
Edepsizlik edenler,
Süleyman'ın hürmeti,
Göçün, gidin dev, peri.
Enbiyaların hürmeti,
Evliyaların hürmeti,

*Şehistanniñ hörmiti,
Köçkil, ketkil dö-peri.
Adem oğli-qizidin,
Aptiñlarni almisañlar,
Qiyamet küni dozaxta köyüp kétersiler
dö-peri
Allaniñ emrini tutmisañlar,
Sulaymanniñ peliqige pütmiseñlar,
Yip boyuñlarni yarimen,
Qirilip kétersiler dö-peri.
Sehi qara oquymen,
Vehi kulli oquymen,
Qisse sulayman oquymen,
Qebre burdi oquymen,
Emdi qoyup yatmisañlar,
Qirilip kétersiler dö-peri.*

Şehistan'ın hürmeti,
Göçün, gidin dev, peri.
İnsanoğlundan kızından,
Felaketinizi almayın,
Kıyamet günü cehennemde yanıp,
gidersiniz dev, peri.
Allahın emrini tutmazsanız,
Süleyman'ın nuruna inanmazsanız,
İp boyunuzu yararım,
Kırılıp gidersiniz dev, peri.
Sehi kara²⁵ okurum,
Vahiy külli okurum,
Kıssa-ı Süleyman okurum,
Kabrı burdı okurum,
Şimdi bırakmazsanız,
Kırılıp gidersiniz dev, peri.

Şaman bu duada önce insanın hastalanmasına sebep olan kötü ruhları belirlemiştir. Buna göre, damarlara, kemiklere hastalık salan, bağırsak, kalp ve ciğere neşter vuran, sinirleri kurutup, beden ve eklemleri ateşlendiren, etlerin ağrıtan, yüzlerin şişmesine, aklın çalışmamasına, başın gözün ağrımamasına neden olan Şekik ailesinden kötü ruhlardır. Sonra, Şaman bu ruhların vücudu terk etmesi için yalvarır. “Allah’ın bendesi”, “Mustafa’nın ümmeti”, “Çahar yarların hürmeti” için “göçün, gidin dev, peri.”; “Süleyman’ın hürmeti”, “Enbiyaların hürmeti”, “Evliyaların hürmeti”, “Şehistan’ın hürmeti” için “göçün, gidin dev, peri”. Şaman duasında kötü ruhlara vücudu terk etmeleri için yalvarmakla birlikte, aynı zamanda onları tehdit etmekten de geri kalmaz. “Polat bıçak bende var”, “Elmas oklar bende var”, “Mısrın kılıç bende var”, “Vurup keserim dev, peri.”; “Can, kanadınızı kırkarım”, “kılıcın değdiği kişi kurtulamaz”, “kırılıp gidersiniz”, “ip boyunuzu yararım.” Şaman bu tehditlerle kötü ruhları kendi meskenlerine gitmeye zorlar. Kötü ruhların meskenleri şöyle sıralanmıştır: “mezar”, “yalnız ağaç altı”, “eski değirmenin yeri”, “ulu köprü altı”, “ulu yol üzeri”, “göl, kanalın kenarı”, “kabristanlık başı”, “çöp, kül dökülen yer”, “ağıl”, “kan dökülen çukur”, “dokuz yolun köşesi”, “ulu suyun kenarı”. Şaman bu süreçte İslam büyüklerinin nüfuzunu kullanmaya çalışmış, zaman zaman Allah’ın adını anmış ve İslami söylemlere başvurmuştur. “Allah’ın bendesi”, “Mustafa’nın ümmeti”, “Çahar yarların hürmeti”, “Hızır-İlyas”, “Vasl-i Azam”, “Allah’ın emrin”, “Hoca Ali Kerimullah”, “İsm-i Azam”, “Süleyman’ın hürmeti”, “Enbiya”, “evliya”, “kıyamet”, “cehennem” vs. Şaman duasında bununla da yetinmeyip daha güçlü ruhları yardıma çağırır. Bu ruhlar “mavi tuğlu Hayurhan”, “Mis kokulu Zeferhan”, “Altın başlı Perizat”,

“Buluta binen Buğrahan”, “Tik tarak Leşkerhan”, “Ceyin adlı Çıparhan”dır. Bu ruhların dini-mitolojik veya tarihi kökenleri, fonksiyonları ayrıca araştırılmaya değerdir.

4. İyi Ruhları Kendi Yerlerine Uğurlama Süreci

18 miñ alemniñ töt teripige oqup yürögenler, barçe dive-periler yiğilip, xoşal-xoram halda öz muqamiğa yañğaylar!

*Ezemptu eleykum ya diviler, periler, aq atlıqlar, yılan qamçılıqlar, altun kiyimlikler, kümüş kursılıqlar, tütünsiz othuqlar, ünçe çişliqlar kenhan şehrigе bériñlar, töt yol açılığa bériñlar, atısidin qarğış alğanlarniñ qéşiğa bériñlar! Xudaniñ peliqi, sulaymanniñ höküm-peliqi bilen barlıq azayım dive-perilerge icazettur. Bu tendin pariğ boluñlar! Kişilerge dexli qılmay, öz muqamiñlarğa yéniп ketkeysiler, ruxset berduq.*²⁶

“18 bin âlemin dört tarafında okuyup gezenler, bütün dev, periler toplanıp, sevin içinde kendi makamlarına dönsünler!

Ezemptu eleykum ya devler, periler, ak atlılar, yılan kamçılılar, altın elbiseliler, gümüş sandalyeliler, dumansız ateşliler, inci dişliler, Kenhan şehrine gidiniz, dört yol kavşağına gidiniz, babasından kargış alanların yanına gidiniz! Allahın nuru, Süleyman’ın hüküm ışığıyla bütün azayım dev, perilere icazettir. Bu vücuttan vazgeçiniz! İnsanlara zarar vermeden kendi makamınıza dönünüz, izin verdik.”

Bu duada şaman “18 bin alem” (“18 bin alem” İslam mitolojisiyle ilgili bir formel ifadedir ki, bundan tüm dünya kastedilir.) de gezen bütün dev ve perileri kendi mekanlarına dönmelerini istemektedir. “Kenhan şehri” (< ? Ken’an: “Hz. Yakub’un memleketi, Filistin), “dört yol kavşağı” ve “babasından kargış alanların yanı” bu ruhların mekânı olarak gösterilmiştir. Duada ayrıca ruhlar “dev”, “peri”, “ak atlılar”, “yılan kamçılılar”, “altın elbiseliler”, “gümüş sandalyeliler”, “dumansız ateşliler”, “inci dişliler” şeklinde gruplandırılmaktadır. Bunlar “iyi ruhlar” başlığı altında verildiyse de, mekânları ve fonksiyonları bakımından incelendiğinde hepsinin iyi ruh olmadığı anlaşılıyor. “Babasından kargış alanların yanı”na gitmesi, “vücuttan vazgeçmesi”, “insanlara zarar vermeden kendi makamına dönmesi” istenen ruhların iyi ruh olmadıkları kesindir. Bu duadan da anlaşıldığı gibi, şaman ruhları çağırırken, kovarken ve kendi mekânlarına dönmelerini isterken İslami unsur ve söylemlerden de yararlanmaktadır.

İslam’da “cin” ciddi ele alınan bir konudur. Allahın dumansız ateşten yarattığı bu varlıklar genellikle görünmezdirler. Bunlardan hayra çalışanlarına melek, şerre çalışanlarına şeytan, hem hayra hem şerre çalışanlarına cin denmiştir. Cinler de tıpkı insanlar gibi yerler, içerler, evlenirler, çoğalırlar, erkek ve dişi olarak ayrılırlar, doğarlar, büyürler ve ölürlər. Müslüman olanları da, kâfir olanları

²⁶ Rahman Abdurehim, age., s. 208.

da vardır. Çeşitli topluluklara ayrılırlar. İslam'da cinlerin varlığına kesin olarak inanılır. Eğer cinler var ise, Şamanlıktaki ruhların da varlığı kesinlik kazanmış olur. O halde Şamanizm'deki ruh anlayışı, Şamanların ruhlarla temasa geçmeleri, ruhlar aracılığıyla hasta tedavi etmeleri ve bunlarla ilgili ayin ve uygulamaları da zannettiğimiz gibi boş inanç veya saçmalık değil, inanç olarak çok sağlam temellere dayanan bir olgudur. Bu durum Şamanlığın daha ciddi bir biçimde ele alınması gereken konu olduğunu ortaya koyuyor.

Sonuç

Uygur Türkleri eskiden günümüze kadar Animizm, Totemizm, Şamanizm, Manihaizm, Budizm, Hıristiyanlık (Nesturilik) ve İslam gibi çeşitli dinlere inanmışlardır. Bu dinler Uygur Türklerinin inanç yapısının, psikolojik yapısının, maddi ve manevi kültür yapısının oluşmasında belirleyici etken olmuştur. Uygur Türkleri bin yıldır Müslüman olmalarına rağmen, eski dinlerin bazı gelenek ve uygulamalarını terk etmeden korumuş, bunları yeni dini anlayışlarına adapte ederek devam ettirmişlerdir. Mesela Uygur Türkleri arasında ölüm ve yas işareti olarak bellerine beyaz kumaş, başlarına beyaz örtü bağlama âdeti Manihaizm'den, orta ve yaşlı erkeklerin saçlarını kazıtma âdeti Budizm'den, mezar ve türbelerde çırağ veya mum yakarak dilek tutma âdeti Hıristiyanlık veya Budizm'den kalmadır. Bu âdetler, İslami anlam verilerek korunmuştur. Şamanlık Uygur Türkleri arasında değişik biçim ve kisve kazanarak devam etmekte ve sosyal yaşamın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Kişilerin geleceği önceden bilme, yaşamlarını ona göre ayarlama, tedbir alma, modern tıbbin çaresiz kaldığı hastalıklarını tedavi ettirme istek ve arzuları Şamanlarca karşılanmakta ve bu toplumsal ihtiyaç Şamanlığın Uygur toplumunda yaşam alanı bulmasını sağlamaktadır. Uygur Şamanları bir taraftan Şamanlık uygulama ve geleneklerini İslami anlayışa uydurarak sürdürürken, diğer taraftan İslami uygulama ve gelenekleri Şamanlık amaçları için kullanmaktadırlar. "Azaym Koşığı" (azaim şiiri) diye bilinen şaman duası bugünkü Uygur Şamanlarının inanç ve ruhsal yapısını özetler niteliktedir.